

Toplumsal İletişim ve Kütüphane

Bülent YILMAZ*

Özet

Bu çalışmada, toplumsal bir kurum olarak kütüphane iletişim kuramı temelinde incelenmiştir. Toplumsal iletişim, iletişim olgusunun toplumsal boyutunu ifade eder. Toplumsal iletişim ile kütüphane arasında anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. Kütüphane toplumsal iletişim sürecinin bir parçasıdır ve toplumsal iletişimin gerçekleşmesine katkıda bulunur. İletişim süreci, toplumsallaşma, kültür ve eğitim gibi işlevlerini gerçekleştirmede kütüphane kurumuna gereksinim duyar. Kütüphane, son yıllarda, bireyler için bilginin ticari mal olmasından kaynaklanan dezavantajların giderilmesinde önemli rol oynar. Aynı zamanda, toplumsal bir iletişim olanağı olarak kütüphane, iletişim hakkının ön koşulu olan bilgi erişimi sağlar.

Anahtar Sözcükler: İletişim, toplumsal iletişim, iletişim süreci, kütüphane.

Abstract

In this study, library, as a social institution, is examined on the base of communication theory. Social communication expresses the social dimension of the communication. There are some meaningful relationships between social communication and library. Library is a part of the social communication process and contributes to the fulfilling of the social communication. Communication process needs the library to realize its social, cultural and educational functions. Today, library plays an important role in eliminating the disadvantages of information being used as commercial good. Additionally, library, as a social communication possibility, ensures the information access which is a pre-requisite for the right of the communication.

Key Words: Communication, social communication, communication process, library.

* Doç. Dr., Hacettepe Üni. Edebiyat Fakültesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü öğretim üyesi.
e-posta: byilmaz@hacettepe.edu.tr

Giriş

Bireysel ve toplumsal yaşam ile olan içiçeliği, iletişimin, özellikle modern toplumun ortaya çıkışından itibaren yaygın bir araştırma konusu olarak değerlendirilmesine neden olmuştur. İnsanın fiziksel olarak dünyaya gelişinden ve toplumsal varlık olarak ortaya çıkışından itibaren, iletişim süreci, bir anlamda, bireysel ve toplumsal yaşamı belirlemiş/yönlendirmiştir. Zıllıoğlu (1992: II)'nun deyişiyile iletişim süreci, “insan yaşamının ve toplumsal düzenin ‘olmazsa olmaz’ koşuludur”. Benzer biçimde, iletişim, insan etkinliğinin olduğu her yerde bulunan ve insan ilişkilerinin, bireysel varlığın bir zorunluluğu, ayrıcalığı ve önceliği olarak değerlendirilmekte (Erdoğan ve Alemdar 1990: 170; Baran 1997: 13), insanın istese de istemese de bir iletişim ağı içinde yaşadığı ve iletişim kurmamasının olanaksız olduğu (Zıllıoğlu 1992: 6) belirtilmektedir. Kısaca, yaşam başlı başına iletişim etkinliklerini içeren bir süreçtir. Toplumlar da, ancak iletişim aracılığıyla varolup, gelişirler (Usluata 199?: 5,7). Thompson (1995: VII) modern toplumların doğuşuyla birlikte ortaya çıkan kültürel dönüşümü anlamada iletişim ve onun etkisine merkezi rol verilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. İçinde bulunduğumuz ve ‘küresel köy’ olarak adlandırılan (Bin and Gupqiu 1995) yaşadığımız dönemin dünyasında, iletişim, toplumsal ve bireysel varlığımızın bilincine varmanın bir yolu olarak da nitelendirilmektedir (Zıllıoğlu 1996:44).

Bir yandan, toplumu anlama ve açıklama çabasının yarattığı önemli bilgi alanlarından birisi, diğer yandan bireysel ve toplumsal varlığı belirleyen toplumsal bir olgu olarak iletişimi tek bir disiplin yaklaşımı ile açıklamak olanaklı görünmemektedir. Bir başka deyişle, iletişim, birçok bilimin ele alıp, irdelemeye çalıştığı toplumsal bir gerçeklik olarak görünmektedir. “İnsanlar, toplumlar ve kuşaklar arasında neden ve nasıl bir ilişki kurulduğu ve bunun sonuçları ile ilgili bir bilim alanı olan iletişim disiplinler arası bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır” (Zıllıoğlu 1992: IV).

Bu görüşleri Fiske (1996:15) ve Özkök (1985: 14) de paylaşmakta; iletişimin ancak birden çok disiplinle kavranabilecek bir yapı olduğuna ve iletişim üzerine yapılacak kapsamlı araştırmalar için disiplinlerarası bir yaklaşımın gerekliliğine dikkat çekmektedirler.

Dünyanın herhangi bir yerinde üretilen bilginin toplumsallaştırılması sürecinde yer alan kütüphane kurumu ile bu yer alışı temellendiren kütüphanecilik bilimi, hem iletişim olgusuna kendi anlayış ve yöntemleri ile bakmak, hem de kendi alanı ile ilgili olarak iletişim kuramı çerçevesinde değerlendirmeler yapmak durumundadır. Çakın (1989) Kütüphanecilik biliminin kuramsal çerçevesini çizerken bu değerlendirmelerin gereğine dikkat çekmektedir. Kütüphanenin, bir kurum olarak, toplumsal iletişim sürecinin içinde değerlendirilmesi, kütüphanecilik bilgi alanına yeni açılımlar sağlayacak kuramsal olanaklar sunmakta, aynı zamanda, içinde yer aldığı iletişim sürecinin açıklanmasına katkıda bulunmaktadır.

Soysal (1998:28), bizim bu yaklaşımımızı, kütüphaneciliğe özgü düşünsel bir altyapı yaratılmasında, dolayısıyla, kütüphanecilikte yeni açılımlar sağlanmasında toplumsal-davranışsal bilimlerin kavramsal içeriğinden yararlanmanın zorunlu olduğunu vurgulayarak desteklemektedir.

Yaptığımız çalışmanın temel gerekçesi, sözü edilen bu olanağı kullanmaya çalışma isteği ve iletişim olgusunun açıklanmasına kütüphanecilik kuramı temelli bir katkı sağlayabilme çabasıdır. Ayrıca, yukarıda, iletişim olgusunun birçok disiplin tarafından, yani disiplinlerarası bir yaklaşımla ele alınması gerekliliği vurgulanmıştı. Dolayısıyla, bir disiplin olarak Kütüphanecilik de bu disiplinlerarası yaklaşıma katkı sağlayabilir. Bu çalışma, bir ölçüde bu disiplinlerarası çerçeveden kaynaklanmıştır. Kaye (1995:37-38)'nin, “bilginin doğası iletişim kuramı çerçevesinde de değerlendirilmelidir” yaklaşımı, iletişimin, “bilgi”yi kendisine temel alan Kütüphanecilik bilimi açısından önemli bir veri alanı olarak kabul edilmesini gerektirmektedir. Bu çalışmanın, böyle bir kabul edişin uzantısı olduğu düşünülebilir.

Çalışmada iletişim olgusunun bireysel/psikolojik boyutundan çok, toplumsal boyutu üzerine odaklanılmış, kütüphane kurumu bu boyut temelinde ele alınmıştır. Toplumsal iletişim-kütüphane kurumu ilişkisinin belirginleştiği noktaların kuramsal temelde değerlendirilmesi, öncelikle iletişim, özellikle toplumsal iletişim kavramlarının tanımlarının veriliş kavramsal çözümlemelerin tartışılmasını; iletişim sürecinin amaç, işlev, tür ve öğelerine değinilmesini gerektirmektedir. Toplumsal iletişim-kütüphane ilişkisi, ancak bu temellere dayandırılarak anlamlı olabilecektir.

İletişim

Kökeni Latince “communis” terimine dayanan ve Türkçe’de, İngilizce ve Fransızca’daki “communication” karşılığı kullanılan *iletişim* kavramının 4560 kullanımı olduğu ve bu kullanımlardan 15 anlamın çıkarılabileceği saptaması yapılmıştır. Bunlar; düşüncenin değiş tokuşu, anlama-anlatabilme, etkileşim, belirsizliğin azaltılması, aktarım süreci, değişme süreci, bağlantıların kurulma süreci, paylaşım süreci, araç-usul-teknikler, belleğin uyarılması, yanıt verme, uyaran, etkileme, geçiş süreci, iktidar kaynağıdır (Zıllıoğlu 1996:4-5).

Genelde bir “ileti alışverişi” olarak tanımlanan iletişim, “insanlar arasında simgeler aracılığı ile duygu, düşünce, bilgi biriktirilip aktarılma süreci” dir (Zıllıoğlu 1996:21). Bunun dışında, kavram, haberin, bilginin ya da en genel anlamıyla kültürün insan topluluklarına dağıtımı (Kaya 1985:1); birey-birey, birey-grup ve grup-grup ilişkisi (Baran 1997:13); enformasyon yayma (Fiske 1996:15); kaynaktan gönderilen mesajın kanaldan geçerek hedef/alıcıya ulaştırılması süreci (Baran 1997:14) biçimlerinde tanımlanabilmektedir.

Mc Quail ve Windahl (1997:15), iletişimin eylem, etkileşim ve tepki olgularını içerdiğine dikkat çekmektedirler. Oskay (1992: 7) ise, iletişimi, “insanın varlığını sürdürme biçiminin bir ürünü” olarak açıklamaktadır. İletişim kavramı, Türkçe Sözlük’te (TDK 1983:572) “Duygu, düşünce ya da bilgilerin usa gelebilecek her türlü yolla başkalarına aktarılması; bildirişim” biçiminde tanımlanmıştır. Daha kapsamlı bir tanım vermek gerekirse;

“Birbirlerine ortamlarındaki nesnelere, olaylar, olgularla ilgili değişimleri haber veren, bunlara ilişkin bilgilerini bir birine aktaran, aynı olgular, nesnelere, sorunlar karşısında benzer duygular taşıyıp bunları bir birine ifade eden insanların oluşturduğu topluluk ya da toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce, duygu bildirişimlerine iletişim diyoruz” (Oskay 1992:15).

Yukarıda sıralanan tanımlara dayanarak, iletişimin süreç, eylem, etkileşim, ilişki, aktarım, kültür, bilgi, düşünce, haber, simge gibi olgularla bağlantılı bir kavram olduğu ve konuya ilişkin kuramsal çözümlenmelerde bu özelliklerinin dikkate alınması gerektiği belirtilebilir.

Toplumsal İletişim-Kitle İletişimi

İletişimin bireysel-psikolojik bir süreç ya da radyo, televizyon, gazete, bilgisayar gibi araçlara dayalı bir yayın etkinliği olduğu kanısı oldukça yaygındır. Bir başka deyişle, iletişimin *bireysel* niteliği ve *kitle iletişim araçları* yönleri ön planda görünmektedir. Buna karşın, iletişim olmadan toplumun olamayacağı gerçeği iletişim olgusunun toplumsal niteliğini yalın biçimde ortaya koymaktadır. Bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak açıklanan bu gerçeği, Zılhoğlu (1996:13), “iletişimin temel özelliği toplumsal oluşudur” biçiminde belirlemektedir. Tüfekçioğlu (1997:84)’na göre, iletişimin, toplum yaşamının başlangıcından beri var olması, onun toplumsal niteliğini ortaya koyar. Dolayısıyla, iletişimi bir ileti alışverişinden çok toplumsal niteliği ile ele almak gereği ortaya çıkmaktadır. İletişim, toplumsal varoluşu gerçekleştirmenin, yani toplumsal bir varlık haline gelmenin bir koşulu ve toplumun bütün kurumlarının yaşayabilirliğini sağlayan bir sistemdir (Özkök 1985: 11-12). İletişimin toplumsal ilişkileri sürdürme yolu niteliği taşıması (Kaya 1985:1), onun, toplumsal bir olgu oluşana dayanak oluşturabilir. Toplumun yapısında sürekliliği sağlayan ve değişikliği yaratan bir süreç olarak iletişim (Usluata 1997:62), bunu, toplumsal etkileşim aracılığıyla gerçekleştirir (Mc Quail and Windahl 1997:15; Fiske 1996:16). Bu öncüllere dayanarak, iletişimin bir toplumsal süreç olduğu belirtilebilir ki, bu da iletişimin toplumsal niteliğini ifade eder. Dolayısıyla, iletişim olayına esas özelliğini veren,

niteliğini kazandıran, toplumların, ortaya çıkan sorunlara iletişim aracılığıyla çözümler üretme yönünde ilişkiler geliştirmesidir (Tüfekçioğlu 1997:91).

İletişimin toplumsal niteliğini ortaya koyan başlıca dayanaklardan birisi, onun, doğrudan “toplum” kavramından kaynaklanıyor olmasıdır. Toplumsal yapı, yaygın tanımıyla, düzenlenmiş insan ilişkileridir ve yapı kavramı süreklilik, istikrar ve düzenliliği içerir (Kongar 2002:34-35). Bir başka yaklaşıma göre, toplum, çok sayıda insanın rasgele olmadan, sürekli bir etkileşim içinde çeşitli bağlarla birbirlerine bağlı bulunmasıdır (Kaya 1985:15). İşte, insan ilişkilerini ve bu ilişkilerdeki düzeni, istikrarı ve sürekliliği sağlayan etkileşim süreci, aynı zamanda, geniş anlamıyla bir iletişim sürecidir. Rothenbuhler (1993:161), Durkheim’in, toplumu, bir iletişim sistemi olarak gördüğünden söz etmektedir. Bu anlamda, iletişim, toplumu bağlayan bir ağıdır (Erdoğan ve Alemdar 1990:164).

İletişim olgusunun psikolojik, bireysel, sosyo-psikolojik vb. boyutlarının yanı sıra önemli bir boyutunun da toplumsallık olduğu ve bu boyutundan dolayı *toplumsal iletişim* kavramının kullanıldığı görülür. Toplumsallığın, iletişim olgusunun doğal niteliklerinden birisi, belki de birisincisi olduğunun altını çizmekte yarar vardır. *Toplumsal iletişim* kavramı ile iletişimin toplum, toplumsal yapı, toplumsal yaşam, toplumsal kurumlar ve/veya toplumsal ilişkiler bağlamında ele alınışı söz konusu edilmektedir. Kısaca, *toplumsal iletişim* kavramı, iletişim olgusunun toplumsal boyutunu/niteliğini vurgulamaktadır. Somutlayıcı olması açısından bir tanım vermek gerekirse; *toplumsal iletişim*, “bir toplumun üyelerinin ortak maddi ve manevi etkinlikleri dolayısıyla aralarında oluşan bağlantıları doğrudan ve dolaylı yollarla göreceli olarak toplumun bütününde gerçekleştirdikleri süreçlerin tümü”dür (Zılhoğlu 1996:62).

Kitle iletişimi ya da *kitle iletişim araçları*, iletişim olgusunun son 30-40 yılda öne çıkan, hatta kendisi ile özdeşleştirilen alt kavramlarıdır. *Kitle toplumu* olarak adlandırılan bir toplumsal değişim sürecinin ve enformasyon/iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişimin sonucu olarak kullanılmakta olan *kitle iletişimi* kavramı, daha başlangıçta, uzmanlaşmış grupların geniş, heterojen ve farklılaşmış izleyicilere sembolik içerik yaymak üzere teknolojik araçları (basın, radyo, film vb.) hizmete soktuğu kurum ve tekniklerden oluşan bir süreç (Janowitz 1968:41) biçiminde tanımlanmıştır. Kavram günümüzde de benzer biçimde değerlendirilmekte ve “iletişimin geniş, heterojen ve bilinmeyen izleyiciye doğru yöneltilen şekli” (Erdoğan ve Alemdar 1990: 54); “kamuya, kitlelere yönelik ileti üretimi ve dağıtımının kurumsallaşmış biçimi” (Usluata 199?: 73) olarak tanımlanabilmektedir. Baran (1997:53-54), iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yeni bir iletişim ve ilişki biçimi ile kültürünü yarattığını belirtmekte ve bunu da kitle iletişimi olarak tanımlamaktadır. Radyo, televizyon, gazete, dergi, video, CD, teyp, afiş, el ilanı, sinema, tiyatro, kaset, plak, disket, uydu ve kablolu iletişim

sistemleri, bilgisayar, İnternet gibi araçları kapsayan kitle iletişim araçlarının, Usluata (199?: 75)'nın da belirttiği üzere kültür üretim sürecine katkıda bulunmaları kaçınılmaz olup, bu araçların sağladığı olanaklar, iletişimi, iki kişi arasındaki dar çerçeveden çıkarıp toplumsal bir olgu haline dönüştürmüştür (Özkök 1985: 14). Kısaca, kitle iletişiminin, bir iletişim biçimi olarak teknoloji, araç, kurumsallaşma ve kitle kavramlarına dayanan bir olgu olduğu belirtilebilir.

Kitle iletişimi/kitle iletişim araçları olgusunda dikkat çekilmesi gereken temel bir nokta bulunmaktadır. Bu, Özkök (1985:14) ve Zıllıoğlu (1992: II, IV)'nun da belirttiği gibi, iletişimi yalnızca iletişim araçlarıyla sınırlı tutma, iletişimi kitle iletişimi olarak algılama ve/veya iletişimi yalnızca onu sağlayan araçların incelenmesiyle anlaşılabilir bir süreç olarak ele alma yaklaşımıdır. Oysa, duygu, düşünce, bilgi ve haberin anlamlar düzeyinde paylaşımı insanın kültür tarihi kadar eskidir (Zıllıoğlu 1992:IV). Konumuz açısından son derece önemli olan diğer bir nokta da, kitle iletişimi ile toplumsal iletişim kavramlarının zaman zaman aynı anlamda kullanılmasıdır (Kaya 1985). Dile getirilen her iki nokta da, toplumsal iletişim kavramı açısından bir sınırlılığı anlatmaktadır. Oysa, toplumsal iletişim hem kitle iletişimini hem de kitle iletişim araçlarını içeren bir olgudur.

Kuşkusuz, iletişim araçlarının iletişimin toplumsallaşmasını, bu anlamda, iletilerin, çok daha büyük toplumsal gruplara/toplumlara, çok daha hızla yaygınlaşmasını sağladığı, yani, kitlesel yayım olanağı verdiği açıktır. Bu nedenle, sıralananlar tam da toplumsal iletişim kavramı içinde irdelenebilecek gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, bu alt bölüme ilişkin sonuç olarak, biz, *kitle iletişimi ya da kitle iletişim araçları olgusunu, iletişimi tarihsel ve toplumsal çerçevede ele alan toplumsal iletişimin bir konusu, değişen teknolojik ve toplumsal koşulların ortaya çıkardığı yeni bir iletişim biçimi olarak değerlendirmekteyiz.*

İletişim : Amaçlar, İşlevler ve Türler

Her toplumsal eylem ya da etkinlik gibi iletişimin de amacı/amaçları bulunmaktadır. Bir başka deyişle, iletişim eylemiyle, gerçekleştirilmek istenen toplumsal bir amacın ya da amaçların bulunmasının toplumsal yapı bağlamında doğal ve zorunlu olması söz konusudur. Zıllıoğlu (1996:9), birey için iletişimin temel amacını, “insanın çevresi ve kendi yaşamı üzerinde etkin ve belirleyici olabilme çabası” biçiminde ortaya koymaktadır. Bu temel amaca bağlı olarak, yine birey açısından iletişimin amacı; bilgilenmek, ikna etmek, bilgilendirmek, yönetmek, eğlenmek, başkalarında davranış, tutum geliştirmek ve değiştirmek olarak da sıralanmaktadır (Zıllıoğlu 1996:9-10,13). Burada, iletişim için ortaya konan bireysel amaçlardan toplumsal iletişimin amaçlarını belirlemede de yararlanılabilir. Bu bağlamda, *toplumsal iletişimin temel amacı, toplumun, varlığını*

koruma ve geliştirme, kendi yaşamı (toplumsal yaşam) üzerinde etkin ve belirleyici olma çabasıdır.

İletişimin işlevleri, literatürde, amaca göre daha fazla ele alınan ve üzerinde genelde görüş birliğine ulaşılmış bir konudur. *İletişimin işlevleri* çoğunlukla şu başlıklar altında değerlendirilmektedir: Bilgilendirme, toplumsallaştırma, güdüleme, eğitim, kültür, eğlence, tartışma ortamı hazırlama, bütünleştirme, denetleme, yönlendirme, toplumsal ilişki kurma, sorun çözüp kaygı azaltma, uyarma, gerekli rolleri üstlenme, kültürel kimlik oluşturma, karar vermeyi kolaylaştırma, değerleri aktarım, yaygınlaştırma (Usluata 199?: 24-26, 67-69; Zılloğlu 1992: 56-61; Kaya 1985: 15-16).

Kuşkusuz, iletişimin amaçları ile işlevleri arasında kesin sınırlar çizmek olanaklı görünmemektedir. Çoğu zaman işlevler ile amaçlar örtüşmekte, bir eylem hem amaç hem de işlev niteliği gösterebilmektedir.

Konumuz açısından üzerinde özellikle durulması gereken ve burada sıralanan bütün işlevleri bir anlamda kapsayan iletişimin temel işlevleri “kültür” ve “toplumsallaştırma” başlıkları altında toplanabilir. Gerçekte, bir birinin yerine de kullanılabilir bu iki kavramın iletişim olgusu ile olan ilişkileri “işlev olmalarına” ilişkin içeriği açıklamaktadır. İletişim, toplum yaşamı içinde kurulan insan ilişkilerinde paylaşılan ve geliştirilen anlamların mekanda taşınmasını ve zamanda korunmasını, ayrıca, toplumsallaşma sürecinde bir yandan, toplumun geçmişteki başarılarını ve değerlerini canlı tutarak, gelenekleri ve kültürel kimliği koruyarak, bir yandan da yeni uygulamaları, düşünceleri ve değerleri yaygınlaştırarak toplumsal/kültürel sistemlerin değişim sürecinde yeniden üretimini sağlar (Zılloğlu 1996:47).

Bir başka deyişle, iletişim, toplumsal sistemin sürekliliğine katkıda bulunmak amacıyla norm ve değerleri aktarım yönlendirerek toplumsal yaşamın kolaylaşmasına hizmet eder (Baran 1997: 56). Toplum dediğimiz varlığın toplumsal ilişkiler bütünü ve bu ilişkilerin de ancak iletişim ile sürdürülebilir olması iletişimin toplumsallaştırma işlevini açıkça ortaya koymaktadır. İletişim, bir anlamda, toplumun varlığı ve bu varlığın sürdürülmesi için zorunlu bir eylemdir.

Aynı zamanda toplumsal iletişim kavramına kaynaklık eden bu zorunluluk, iletişimin kültürel işlevi için de geçerli görünmektedir. İnsanın toplumsal çevresine ait bilgileri kuşaktan kuşağa aktarmasıyla oluşan kültür (Zılloğlu 1996: 48), Usluata (199?: 7, 64)’ya göre, iletişim biçimlerinin bir toplamıdır ve bu nedenle iletişim ile kültür ilişkisi içiçedir. Kültür, iletişim aracılığıyla sürdürülmekte, temel kültür kavramları iletişimin biçim ve işlevlerini; iletişim biçim ve işlevleri de kültürel kurumların gelişimini belirlemektedir. Ayrıca, iletişim için bölüşülen bir kültür olması gereği (Tekeli 2002: 26), iletişimsiz kültürün öleceği (Fiske 1996: 16) yaklaşımı ile bir birini bütünler nitelikte görünmektedir. Bu bağlamda, iletişim,

kültürün hem ön koşulu hem de sonucu olarak görünmektedir. Kısaca, *iletişimin toplumsal ve kültürel işlevi, toplumsal varlığı koruma, sürdürme ve geliştirmeye katkıda bulunma biçiminde* belirlenebilir.

İletişim birçok türe ayrılabilir. Bazı kategoriler temel alındığında bu türler şöyle sıralanabilir (Zıllıoğlu 1996: 19-21).:

Bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak

- Kişilerarası iletişim
- Grup iletişimi
- Örgüt iletişimi
- Toplumsal iletişim

Kullanılan kodlara göre

- Sözlü
- Sözsüz
- Yazılı

Grup ilişkilerinin yapısına göre

- Biçimsel olmayan iletişim (Informal)
- Biçimsel olan iletişim (Formal)

Zaman ve mekan boyutunda

- Yüz yüze
- Uzaktan

Kullanılan kanal ve araçlara göre

- Görsel
- İşitsel
- Görsel-işitsel
- Dokunma ile
- Uzak iletişim ile
- Kitle iletişim araçları ile
- Doğal araçlarla
- Yapay araçlarla

Yukarıda sıralanan bütün iletişim türlerinin toplumsal ilişkiler/yaşam içinde gerçekleştiği gerçeğini gözden kaçırmamak konumuz açısından önemli bir noktadır.

İletişim Süreci ve Öğeleri

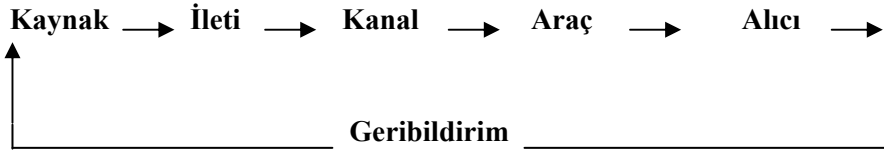
Bireysel ya da toplumsal iletişimin bir *süreç* temelinde gerçekleştiği genelde kabul edilen bir belirlemedir. İletişimin süreç olma niteliğinin her bireysel ve toplumsal eylemin süreç olma doğasından kaynaklandığı söylenebilir. Bir eylem ya da eylemler dizisi olan iletişim de bu yapıyla süreç niteliği taşımaktadır. Süreç; “aralarında birlik olan ya da belli bir düzen içinde yinelenen, ilerleyen, gelişen olay ya da eylemler dizisi” (TDK 1983: 1098) biçiminde tanımlanmaktadır. Bu tanım çerçevesinde, Zıllıoğlu (1992: 69)’nun da belirttiği gibi, süreç kavramı ile süreçte

yer alan ögelerin karşılıklı etkileşim içinde değişimleri dile getirilmiş olur. Kısaca, süreç kavramında ögeler arası etkileşim, değişim ve yinelenme, vurgulanması gereken olgulardır. İletişim olgusunun süreç olarak ele alınması bir gereklilik gibi görünmektedir. Çünkü, “genelde, iletişim kuramı iletişim sürecinin bu süreçte yer alan ögelerine ayrılabilceği, bu ögelerin ve bunlar arasındaki ilişkilerin incelenerek, işleyiş düzeninin kavranabileceği öncülüne dayanır “ (Zıllıoğlu 1992:71). Zaten, 126 ayrı tanımı incelenen iletişimin bir süreç olduğu üzerinde ortak bir görüşün bulunduğu belirlenmiştir (Usluata 199?: 14). Ancak, burada, iletişimi bir yerde başlayıp, bir yerde biten bir süreç olarak düşünmenin yanıltıcı olacağı, sürecin gerçekte sonsuz olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Mc Quail and Windahl 1997: 30).

Kuşkusuz, iletişim sürecindeki ögelere ve sürecin işleyişine ilişkin yaklaşımları veren birçok model geliştirilmiştir. Bunlar arasında Aristo modeli, Laswell modeli, Shannon-Weaver modeli, Newcomb modeli, Schramm modeli, Gerbner modeli, Katz ve Lazarsfeld modeli, Westley-MacLean modeli, Berlo modeli, Dance modeli bulunmaktadır (Usluata 199?: 27-38).

İletişim sürecinin en basit düzeyde kaynak (gönderici), ileti (mesaj) ve alıcı (hedef-kitle) olmak üzere üç ögeye dayandığı bilinmekle birlikte, genelde, *kaynak-ileti-kanal-araç-alıcı-geribildirim* ögelerinden oluştuğu kabul edilmektedir. İletişim sürecini, içerdiği ögeler temelinde ve genel bir model olarak göstermek üzere oluşturulabilecek şekil (Şekil 1) yan sayfadadır:

Kim? Hangi kanalla?
Kime?

Gürültü

Konum/Çevre

Şekil 1. İletişim sürecinin ögeleri (Kaynak: Usluata 199?:15)

İletişim sürecinin başlatıcısı konumundaki *kaynak*; algılama, seçme, düşünme, yorumlama süreçlerinde ürettiği anlamlı iletileri simgeler aracılığı ile gönderen kişi ya da kişilerdir. Kaynak; konuşan, yazan, çizen ya da yüz ve beden hareketlerinde

bulunan bir birey ya da gazete, radyo, televizyon, bir resmi kuruluş vb. örgütler olabilir (Zıllıoğlu 1992: 72).

Diğer bir deyişle, kaynak tek bir kişi, bir ekip ya da bir kurum olabilir. Yani, kaynaktan kişisel ya da kurumsal yapı söz konusudur. Hangi iletinin, hangi kanalla, hangi araçla, hangi alıcıya gönderileceğine kaynak karar vermektedir.

Bir işaret ya da işaretler topluluğu olan **ileti**, bir şeyi aktarmayı, iletmeyi isteyen kaynağın ürettiği sözel/görsel/görsel-işitsel fiziksel bir üründür ve içerik olarak anlam, yapı olarak simge ve kodlardan oluşur. Anlam iletişimin anahtarı, simge ve kodlar ise anlamın fiziksel alt yapı malzemeleridir (Zıllıoğlu 1992: 73, 87). İletilerin duygu, düşünce, haber ya da bilgiden oluştuğu söylenebilir.

İletinin kaynaktan alıcıya ve geribildirim de alıcıdan kaynağa ulaşmasını sağlayan yol, ortam olarak tanımlanabilecek **kanal**, iletişimde zaman ve mekan engellerini aşma işlevi de görmektedir. Bir anlamda, iletilerin aktarıldığı, taşındığı araçlardır. Bu kanallar fiziksel (ses, hava vb.), teknik (telefon, telgraf) ya da sosyal (okul, TV vb.) araçlar olabilir (Usluata 199?: 20).

Kanal aracılığıyla gelen iletiyi alıcıya sunan ve genellikle kanal ile karıştırılan **araç**, “iletiyi kanal aracılığıyla aktarılabilir nesne” olarak tanımlanmaktadır (Fiske 1996: 35). Aracın, iletileri alıcının anlayabileceği biçime dönüştürmek için belirli yapısal özelliklere sahip olması gerektiği bilinmektedir.

İletinin ulaştığı kişi ya da kitle, **alıcı** olarak adlandırılmaktadır. Daha kapsamlı tanımlanacak olursa, alıcı (hedef); “kaynaktan gelen iletileri belli biyolojik ve psiko-sosyal süreçlerden alıp yorumlayan ve bunlara sözlü, sözsüz tepkide bulunan kişi ya da gruplardır” (Zıllıoğlu 1992: 72). Alıcı, tanımda da belirtildiği gibi, dinleyen, okuyan, bakan, izleyen tek bir kişi, belirli bir grup ya da belirsiz topluluklar olabilmektedir.

İletişime, süregiden süreç niteliğini kazandıran önemli bir öge de geribildirimdir. İletişim modellerinde değişimin tek yönlü iletişimden geribildirimli iletişime doğru olduğu bilinmektedir. Alıcının iletilere verdiği tepki ya da tepki verme süreci olan **geribildirim**; “kaynaktan iletilen mesajın anlamının alıcı tarafından algılanıp algılanmadığı, algılanmış ise nasıl bir tepki gösterdiğini ifade eden bir süreç” (Gökçe 1993: 61) olarak tanımlanmaktadır. Kuşkusuz, alıcının, tepkisini göndericiye aktarması olan geribildirim, iletişim sürecinin amacı ve verimliliği açısından son derece işlevsel görünmektedir.

Yukarıda sıralanan iletişim öğelerine bazen **gürültü** olarak adlandırılan bir öge de eklenebilmektedir. Kaynağın isteği dışında, kaynak ile alıcı arasındaki iletişime eklenen her şey (Fiske 1996: 24) gürültü kavramı içine girmektedir. Sürece zarar veren, geciktiren, bazen kesen bir öge olarak gürültünün istem dışı niteliği belirgindir.

Ögeleri açıklanan iletişim sürecine ilişkin olarak vurgulanması gereken en önemli nokta, sözü edilen süreci belirleyen birçok etkenin işin içine girdiği gerçeğidir.

Biyolojik, psikolojik, sosyo-psikolojik ve kültürel etkenler kaynak, alıcı ve ileti arasındaki ilişkileri belirler (Zıllıoğlu 1992:73). Kaynağın saygınlığı, güvenilirliği, sevilip sevilmediği, statüsü, tanınmış olup olmaması; iletinin niteliği, ussal-duygusal içeriği, alıcının fikirlerine karşıtlık oranı; kanalın niteliği, gücü; aracın işlevselliği ve alıcının iletiyi almaya hazır ve istekli olup olmadığı, eğitim-kültür düzeyi vb. iletişim sürecini belirleyen etkenler arasında sayılabilir (Kağıtçıbaşı 1988: 163-197).

Toplumsal İletişim-Kütüphane İlişkisi

Toplumsal iletişim-kütüphane ilişkisi hem iletişim, hem de kütüphanecilik kuramları açısından çeşitli boyutlarıyla incelenebilir görünmektedir. Böyle bir irdelemenin başlıca amacı; kütüphane kurumunun iletişim olgusu içindeki kavramsal/kuramsal yerini ve iletişim sürecindeki işlevini ortaya koymak olarak özetlenebilir. Varlığı ve gelişimi iletişime dayalı toplumsal yaşamın bir gereksinim olarak ortaya çıkardığı toplumsal kuruluşlardan birisi olan kütüphane, toplumsal iletişim etkinliğinin kurumları arasında sayılabilir. Kütüphanenin iletişim olgusu içindeki yerini belirlerken, genele ilişkin söylenmesi gereken önemli nokta, iletişimin soyut/sanal bir gerçeklik olmadığı, tersine, son derece somut ve gözlenebilir bir süreç olduğudur. Toplumsal iletişim, toplumsal yaşam içinde kendiliğinden ve doğal olarak gerçekleşen bir süreç değildir. Bu etkinliğin gerçekleşmesini sağlayan, kişi, toplumsal kurum ve kuruluşlar bulunmaktadır. Bir başka deyişle, toplumsal iletişim, toplumsal yapının ortaya çıkardığı toplumsal kurum ve kuruluşların etkinliği sonucu bireylere/topluma sağlanan olanaklar aracılığıyla gerçekleşen bir süreçtir. İşte, 'kütüphane', gerekçeleri aşağıda açıklanmaya çalışılacağı üzere, bu kuruluşlardan birisi olarak değerlendirilebilir görünmektedir.

Kütüphaneyi, toplumsal iletişim olgusu içinde değerlendirme zorunluluğunu temellendiren yaklaşımının gerekçeleri, bir başka deyişle, iletişim-kütüphane ilişkisinin odaklandığı noktalar şöyle sıralanabilir:

- Bu çalışmada, tanımsal çerçeve çizilirken ön plana çıkan temel vurgu iletişimin bir "ileti aktarımı", aynı biçimde, ileti ögesinin en önemli bileşeninin de "bilgi" (enformasyon) olduğu belirtilmişti. İletişim kavramındaki temel vurguyu oluşturan nesne olarak "ileti" ve eylem olarak "aktarım" bir toplumsal kurum olarak kütüphanenin tanımı ve işlevi ile örtüşmektedir. Kütüphane, kabaca, "bilgi"yi sağlayan, düzenleyen ve topluma "aktaran" bir kurumdur. Dolayısıyla, yaptığı iş "bilginin aktarımı", yani, bir "iletişim eylemi"dir. Diğer bir deyişle,

iletişim kavramının açıklamasında yer alan temel tanımsal öğeler kütüphane kavramının da temel çerçevesini çizmektedir. Kuşkusuz, bu tanımsal örtüşmeden, iletişim ile kütüphanenin aynı olgular olduğu gibi bir sonuç çıkarılamaz. Ancak, kütüphanenin yaptığı işin bir “iletişim” olduğu göz önüne alınırsa, tanımsal çağrışımlar daha kabul edilebilir olacaktır.

Kütüphanenin, iletişim olgusu ile tanımsal düzeydeki bu yakınlığı “toplumsal iletişim” kavramı ile daha da ilişkili görünmektedir. Çünkü, *kütüphane için yapılabilecek en içerikli tanımlardan birisi, onun, bir toplumsal iletişim kurumu olduğu biçimindedir.* Dolayısıyla, gerek *toplumsal iletişim*, gerekse *kütüphane* kavramlarını tanımlarken bilgi ve aktarım gibi benzer tanımsal öğelere başvurmak zorunlu görünmektedir.

• Toplumsal iletişimin temel işlevlerinin toplumsallaştırma ve kültürel aktarım olduğu, bu iki işlevin içinde değerlendirilebilecek bilgilendirme, eğitim ve eğlenme gibi işlevlerin bulunduğu yukarıda belirtilmişti. Toplumsallaşma, kişinin içinde yaşadığı toplumun bir üyesi olma süreci anlamına gelmektedir. Bu süreç, kişinin, doğduğu andan itibaren toplumsal yapı denilen davranış kuralları ile belirlenmiş, değerler ve anlamlar içeren ilişkiler sistemi içinde yaşamayı öğrenmesi biçiminde gelişir. Burada, birey-toplum ilişkisinin sağlanması, yani, bu sürecin işlemesi iletişim aracılığıyla olmaktadır. Ancak, iletişim de bu süreci bazı eğitim-öğretim kurumları ve kişiler aracılığıyla işletebilmektedir. Kısaca, toplumsallaşmanın gerçekleşmesi iletişime, iletişimin gerçekleşmesi de eğitim ve öğretime, dolayısıyla eğitim-öğretimle ilgili kişi ve kurumlara, yani eğitim ve öğretimin örgütlenmesine bağlı görünmektedir. İşte, kütüphane; okul, tiyatro vb. gibi toplumsallaşma sürecini gerçekleştiren toplumsal iletişimin kurumlarından birisi olma işlevini yüklenmektedir. Toplumsallaşma, toplumsal değerlerin bireylere aktarılma-benimsetilme süreci ise ve bu aktarımda kitap, dergi, CD, veri tabanı vb. kaynaklar önemli araçlar ise, bu araçları sağlayan ve toplumsal kullanıma sunan kütüphanenin toplumsal iletişim sürecinin önemli bir kurumu olduğu kabul edilmek durumundadır. İletişimin, örgütlenmiş eğitim-öğretimle gerçekleşen toplumsallaştırma işlevinde, toplumsal bir eğitim-öğretim kurumu olarak kütüphanenin rol alması doğal görünmektedir. Kısaca, *kütüphane, toplumsallaştırma işlevinde iletişim için bir araç/olanak olmaktadır.*

• Kültürel değişim, bir anlamda, insanlığın ürettiği düşünce, duygu ve haberleri kapsayan *bilgi*'nin bireylere aktarımı yoluyla gerçekleşmektedir. Kültür, insanlaşma sürecinin adıdır. Diğer bir deyişle, insanı, insan yapan kültürdür ve kültür iletişimle gerçekleşen bir bilgi aktarım sürecidir. Kuşkusuz, iletişim, bilginin aktarımında, örgütlü, yani eğitim-öğretime dayalı bir etkinliği gereksinim duymaktadır. Toplumsallaşma sürecinde belirlenen özellikleri nedeniyle, kütüphane, iletişimin kültürel işlevinin gerçekleşmesinde de benzer gerekçelerle rol

alan bir kurum niteliğindedir. Temel işlevi *bilgiyi* elde etme, düzenleme ve topluma sunma olan kütüphanenin, bir bilgi aktarım süreci olan kültür ve bu aktarımı gerçekleştiren iletişim ile ilişkisi açıkça ortaya çıkmaktadır. *Bilgi aktarma işlevi nedeniyle kültürel bir kurum olan kütüphane, kültürü üreten bir süreç olarak toplumsal iletişimin bir aracı/olanağıdır.* Diğer bir deyişle, bir bilgi üretim, dolayısıyla kültürel üretim süreci olan iletişim, bunu gerçekleştirmede bazı araç ve olanaklara gereksinim duyar ve kütüphane de bu araç/olanaklar arasında yer alır.

Kütüphane, sunduğu okuma, izleme ve dinleme materyalleri, gerçekleştirdiği çeşitli toplumsal etkinliklerle, iletişimin işlevleri arasında yer alan ve boş zamanların değerlendirilmesini de içeren eğlence olgusuna yaptığı katkılar nedeniyle de iletişimin bir parçası niteliği taşımaktadır.

Özellikle, kütüphane kurumunun adı geçirilerek bir iletişim bilimci tarafından yapılan bir değerlendirme, iletişim-kütüphane ilişkisi açısından ortaya koymaya çalıştığımız kuramsal çıkarımları desteklemektedir. Buna göre;

“İletişim, kişilerin yaratma, çoğaltma ve saklama yeteneklerini genişleterek toplum içinde bireyler için daha büyük veri havuzu oluşturabilir. Bu veri tabanı geleneksel kitle iletişim araçları ile kütüphaneler ve müzeler türünde kitle iletişim kurumlarının sağladığı haberler, bilgi ve eğlence programlarından oluşmaktadır.” (Usluata 199?: 66)

Kısaca, iletişimin işlevleri, iletişim-kütüphane ilişkisini belirleyen noktalardan birisi olmaktadır.

- İletişim-kütüphane ilişkisinin irdelenmesinde dikkate alınması gereken konulardan bir diğeri de iletişim süreci ve bu süreçte yer alan öğelerdir. *İletişim süreci bir bütün olarak kütüphane kurumunun varlık koşuludur.* İletişim-kütüphane arasındaki en güçlü kuramsal ilişki noktası da budur. Kaynak, ileti, kanal, araç, alıcı ve geribildirimden oluşan iletişim sürecine ilk bakışta, kütüphane kurumunun iletilerin aktarıldığı kanal ögesine yakın görüldüğü, diğer deyişle, bu ögenin özelliklerini taşıdığı söylenebilir. Gerçekten, *göndericisi (kaynak) tarafından kitap, dergi, kaset, CD, tablo vb. araçlarda toplanan ve iletilmek istenen bilgiyi (iletiyi) bu araçları elde ederek sağlayan ve alıcıya (topluma) aktaran kütüphane kurumu toplumsal iletişim sürecinde tam bir kanal ögesi özelliği göstermektedir.* Kütüphane, toplumsal iletişim sürecinde iletileri aktaran toplumsal bir kanaldır.

- Kütüphane kurumunun, iletişim sürecinde bir başka öge olan *ileti* bağlamında da irdelenmesi önemli görünmektedir. Yukarıda açıklandığı üzere, ileti bilgi, duygu, düşünce ve haber kavramlarını içermektedir. Bir anlamda bilgisel nitelikte olmaları nedeniyle, hem düşünce ve haber hem de duygu kavramlarını “bilgi” başlığı altında toplamak iletişim kuramı açısından yanlış olmayacaktır. Bu

durumda iletişimin bir bilgi (ileti) aktarım süreci olduğu söylenebilir. İşte, iletişim-kütüphane ilişkisinin süreç bağlamında ortaya çıktığı bir başka nokta ileti ögesidir.

Bilgi, hem iletişim sürecini, hem de kütüphane kurumunu ve kütüphanecilik bilimini temellendiren bir ögedir. Kütüphane kurumu bilginin elde edilmesi, düzenlenmesi ve topluma sunulması işi ile uğraşmakta, kütüphanecilik bilimi de bu uğraşın ilkelerini ve yöntemini belirlemeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla, hem meslek, hem de bilimin, üzerine oturduğu temel öge bilgisidir. Ancak, bunun da ötesinde, dünyada her an milyarlarca bilgi üretilmektedir. İletişim süreci açısından üretilen her bilgi bir ileti anlamına gelmektedir. Kütüphane, üretilen bilgileri, yani iletileri isteyenlere ileten ve böylece tam da toplumsal iletişim sürecinin gerçekleşmesine katkıda bulunan bir kurum, bir toplumsal iletişim kurumu olmaktadır.

• Kütüphanenin toplumsal iletişim sürecinde ileti ögesine ilişkin olarak öne çıkan önemli bir işlevi *yönetme/denetleme*dir. Mc Quail ve Windahl (1997: 235), yönetilmeyen ve/veya denetlenmeyen bilgi akışını bir top atışında hedeften çıkan ve patlamayan “kör atış” ile karşılaştırırlar. Kütüphane, bilginin (iletilerin) varlığını saptama, onu kullanılabilir duruma getirme (düzenleme) ve gereksinim duyana verme işlevleriyle bir kurum olarak bilgiyi denetlemekte ve yönetmektedir. Bilginin, yani iletilerin denetlenmesi ve yönetilmesi toplumsal iletişim sürecinin varlığı, sürekliliği ve verimliliği açısından yaşamsal önem taşımaktadır. Denetlenemeyen ve yönetilemeyen iletilerle dolu bir dünyada sağlıklı bir toplumsal iletişimden söz etmek güç görünmektedir. Yine, iletişim, Tekeli (2002: 26)’nin de belirttiği üzere, kişisel bilginin toplumsal bilgiye dönüşme sürecidir. Bu süreç, ancak, sözü edilen dönüşümü sağlayacak toplumsal iletişim kurumlarının varlığı ve çalışması ile gerçekleşebilir. Kütüphane, hem bilgiyi denetim altına alıp yöneterek, hem de toplumsallaştırarak toplumsal iletişim sürecinin önemli bir kurumu ve parçası olmaktadır. Dizin, öz dergisi, kaynakça, katalog gibi bilgi denetim araçları ve danışma, ödünç verme, duyurma gibi bilgi yönetim işlemleri kütüphanecilik bilimi kapsamına girmektedir. Thompson (1995: 10)’ın dile getirdiği gibi, bütün toplumlarda insanın varlığı bilginin üretimi, aktarımı ve onun sembolik içeriği ile ilgilidir ve kütüphane kurumu bu varoluşa katkıda bulunmaktadır. Bunu yaparken de zaman zaman amaç değişikliklerine gitmekte, örneğin bütün bilgiyi tek bir yerde toplamak yerine özel kullanıcı gruplarının gereksinimlerine yönelmekte, böylece toplumsal iletişim sürecini daha sağlıklı ve hızlı duruma getirmeye çalışmaktadır (Brown and Duguid 2000: 181).

• İnsanın düşünce, bilgi yani ileti üretebilmesi daha önce üretilmiş iletilere ulaşmasını zorunlu kılmakta, düşüncelerini örgütleyecek ve başkalarıyla paylaşacak, paylaşarak çoğaltacak bir iletişim olanağına/aracına sahip olmasını gerektirmektedir. Eğer bu olanaktan yoksun olursa bilgi dağılıcı öznel, kısıtlı ve

kendisiyle oluşup tükenen bir birisikimden öteye gidemeyebilir, dahası bilgi üretmez noktaya gelebilir (Zıllıoğlu 1996: 41; Zıllıoğlu 1992: 34). Kütüphane kurumu kişiye böyle bir iletişim olanağı verebilecek niteliktedir. Kütüphane, elde ettiği bir bilgi kaynağı ile o kaynağın yazarına düşüncelerini başkaları ile paylaşma, yani toplumsal iletişim olanağı sağlamaktadır. Ayrıca, yazara, düşünsel yaratım için zorunlu olan başka yazarların düşüncelerini görme olanağı sağlaması da toplumsal iletişim açısından son derece önemlidir. Kütüphaneler, özellikle, köklü dönüşümlerin yaşandığı ortaçağ sonunda modern dünyaya geçiş ile birlikte yeni ve güçlü bir iletişim ortamının aracı olma işlevini üstlenmiştir.

- İletişimin, toplum yaşamının işleyişini sağlayacak iletileri aktararak, tehlikeleri bildirerek, olup bitenleri duyurarak toplumsal çevrenin gözetimi işlevini yerine getirebilmesi, bir yandan, bilgi ve haberlerin belli kaynaklarda toplanmasına, bir yandan da bu kaynaklardan çevreye yayılmasına bağlıdır (Zıllıoğlu 1992: 59). Kütüphane, sözü edilen bilgi ve haberlerin toplandığı ve çevreye yayıldığı toplumsal bir iletişim ortamıdır.

- Toplumsal iletişimin temel aracı bir simgeler bütünü olan dildir. Dil, iletişim sürecini geliştirme ve verimli kılma açılarından etkileyici bir öğedir. Kütüphane, bazen, doğrudan okuma yazma öğretmek, eğitimi-öğretimi destekleyerek ve çoğunlukla da bilgi kaynaklarının okunmasını/kullanılmasını sağlayarak dilin gelişimine, dolayısıyla toplumsal iletişime katkıda bulunur.

- Günümüzde bilginin meta durumuna geldiği, yani ticarileştiği, bunun da toplumlarda bilgi zengini-yoksulu ayırımını artırdığı bilinmektedir. Bilginin ticarileşmesi, toplumsal iletişim sürecinin özellikle ekonomik açıdan dezavantajlı kişi ya da toplumsal kesimler aleyhine bozulması anlamına gelmektedir. Bu kişi ve kesimler istedikleri bilgiyi sahip oldukları ekonomik koşulları uygun olmadığı için elde edememekte, böylece toplumsal iletişim sürecinin dışında kalabilmektedirler. Kütüphane, bilgiyi ücretsiz olarak sunarak toplumsal iletişim sürecinin para nedeniyle bozulmasının önlenmesine katkıda bulunmaktadır.

- Ticarileşmesinin yanı sıra, bilgiye erişim, bilgiyi elde etme giderek karmaşıklaşan bir teknolojik süreç durumuna gelmektedir. İlgili teknolojiye sahip olamayan ya da kullanmayı beceremeyen kişi ve gruplar bilgi edinmemekte, yani toplumsal iletişim sürecinin dışında kalmaktadırlar. Kütüphane, hem teknolojik olanakları sağlayarak hem de teknolojiyi kullanma becerisini kazandırarak, bilgiyi, bu dezavantajlara sahip olanlar için de erişilebilir kılmakta ve dolayısıyla toplumsal iletişim sürecinin içinde yer almaktadır.

Bilgisayarı kullanma becerisi anlamına gelen *bilgisayar okuryazarlığı* ile, aradığı bilgiyi iletişim teknolojisi araçlarını kullanarak elde etme becerisi biçiminde tanımlayabileceğimiz *bilgi okuryazarlığı* günümüzde bilgiye erişimde, dolayısıyla toplumsal iletişimde zorunlu beceriler olarak kabul edilmektedir. İşte,

kütüphane bireylere bilgisayar ve bilgi okuryazarlığını ücretsiz olarak öğreterek toplumsal iletişimin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.

• İletişim hakkı temel insan hakları arasında yer almaktadır. Ancak, bu hakkın gerçekleştirilmesi bilgiye erişimi gerektirmektedir. Bir bilgi erişim kurumu olarak kütüphaneler, iletişim hakkının toplumsal düzeyde kullanılmasında önemli olanaklar sağlayacak konumdadırlar.

• Kullanıcı analizi, pazar araştırması, halkla ilişkiler gibi iletişim tekniklerinin kütüphane hizmet ve işlemlerinde kullanılmakta olması da (Radford 1996) bir başka ilişki noktası olarak vurgulanabilir.

Sonuç

Toplumsal bir kurum olarak kütüphanenin, toplumsal bir süreç, bir anlamda toplumsal bir “ağ” olan iletişim olgusu içinde değerlendirilmesi kuramsal açıdan son derece tutarlı görünmektedir. Çalışmamızda, iletişim kuramından yola çıkarak bu değerlendirmeyi temellendiren gerekçeler, diğer deyişle, ilişki noktaları ortaya konmaya ve irdelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmada, elde edilen sonuçlar kısaca şöyle sıralanabilir:

- 1- İletişim, bireysel ve toplumsal varlığı belirlemektedir.
- 2- İletişim olgusu disiplinlerarası bir anlayışla ele alınmalıdır.
- 3- İletişim, bir bilgi alışveriş sürecidir.
- 4- İletişim, aynı zamanda toplumsal nitelikli bir olgudur.
- 5- Toplumsal iletişim, iletişimin toplumsal boyutunu ifade eden bir kavramdır.
- 6- Kitle iletişimi, toplumsal iletişim olgusuna yakın görünen bir iletişim türüdür.
- 7- Toplumsal iletişimin temel amacı, toplumun varlığını koruma ve geliştirmedir.
- 8- Toplumsal iletişim toplumsallaştırma, kültürel aktarım, eğitim ve eğlence ana işlevlerine sahiptir.
- 9- İletişim bir süreç özelliği göstermektedir. Bu sürecin öğeleri kaynak, ileti, kanal, araç, alıcı ve geribildirimdir.
- 10- Toplumsal iletişim ile kütüphane kurumu arasında bazı anlamlı ilişkiler bulunmaktadır.

Bunlar:

- a- İletişim kavramının tanımında yer alan “ileti aktarımı”, kütüphane kurumunun da temel işlevidir. Yani, iletişim ile kütüphane arasında, iletişimin tanımına dayalı bir ilişki söz konusudur.

- b- Toplumsal iletişimin, özellikle toplumsallaştırma, kültürel aktarım, eğitim ve eğlence işlevlerinin gerçekleşmesinde kütüphane kurumu önemli rol oynar.
- c- Toplumsal iletişimin ana ögesi olan “bilgi (ileti)”, kütüphane ve kütüphanecilik olgularının, üzerinde temellendiği bir ögedir.
- d- Kütüphane, toplumsal iletişim sürecinde iletilerin aktarıldığı bir kanal işlevi görür.
- e- Kütüphane, toplumsal iletişim için son derece önemli olan bilginin (iletilerin) denetlenmesini ve yönetilmesini sağlar. Böylece, bireysel bilginin toplumsal bilgiye dönüştürülmesine önemli katkılarda bulunur.
- f- Kütüphane, topluma, bilgi (ileti) üretmede zorunlu olan daha önceki bilgiye (iletilere) erişim olanağı sağlar.
- g- Kütüphane, toplumda dilin gelişimine katkıda bulunarak toplumsal iletişimin gelişimini olanaklı kılar.
- h- Kütüphane, bilginin ticarileşmesinin yarattığı toplumsal iletişim eşitsizliklerini gidermede önemli işlevler yüklenir.
- ı- Kütüphane, iletişim teknolojilerini kullanma olanağı ve becerisine sahip olamadığı için toplumsal iletişim sürecinin dışında kalan bireylere yardım eder, onlara bu olanakları sunar ve bilgi okuryazarlığı becerisi kazandırır.
- i- Kütüphane, toplum için “bilgi erişim” olanağı sağlayarak iletişim hakkının gerçekleşmesine katkıda bulunur.

- 11- Kütüphane kurumu toplumsal iletişim sürecinin bir parçasıdır.
- 12- Kütüphane toplumsal iletişim için bir kanaldır.
- 13- Kütüphane, toplumsal iletişim için bir olanaktır.
- 14- Kütüphane, toplumsal bir iletişim kurumudur.

Bu sonuçlara dayanarak, iletişim kuramının kütüphane kurumunu, değerlendirme alanına alması, kütüphanecilik kuramının da kütüphaneyi toplumsal iletişim süreci temelinde irdelemesi, her iki disiplin adına gerekli görünmektedir. Bu tür kuramsal açılımların gelişim için son derece yararlı ve önemli sonuçları olacağı söylenebilir.

KAYNAKÇA

Baran, Aylin G. (1997). *İletişim sosyolojisi*. Ankara.

Bin, L. And L. Gupqiu. (1995). "Model of communication and its impact on social construction", *Journal of Information, Communication and Library Science* 2(2):48-57.

Brown, J. S. And P. Duguid. (2000). *The Social life of information*. Boston: Harvard Business School Press.

Çakın, İrfan. (1989) "Kütüphanecilik bilim dalı olarak tanımı ve özellikleri", *Türk Kütüphaneciliği* 3(2):59-64

Erdoğan, İrfan ve Korkmaz Alemdar. (1990). *İletişim ve toplum: kitle iletişim kuramları tutucu ve değişimci yaklaşımlar*. Ankara: Bilgi.

Fiske, John. (1996). *İletişim çalışmalarına giriş*. Çev. Süleyman İrvan. Ankara: Arkadaş.

Gökçe, Orhan. (1993). *İletişim ve kitle iletişim bilimlerine giriş*. Konya.

Janowitz, M. (1968). "The study of mass communication", in *International Encyclopedia of the Social Sciences*. Ed. By D. E. Sills. New York: Mac Millan.

Kağıtçıbaşı, Çiğdem. (1988). *İnsan ve insanlar: sosyal psikolojiye giriş*. İstanbul: Evrim.

Kaya, Raşit. (1985). *Kitle iletişim sistemleri*. Ankara: Teori.

Kaye, D. (1995). "The Nature of information", *Library Review* 44(8):37-48.

Kongar, Emre. (2002). *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği*. 9. bs. İstanbul: Remzi.

McQuail, Denis and S. Windahl. (1997). *Kitle iletişim modelleri*. Çev. Konca Yumlu. Ankara: İmge.

Oskay, Ünsal. (1992). *İletişimin abc'si*. İstanbul: Simavi Yayınları.

Özkök, Ertuğrul. (1985). *İletişim kuramları açısından kitlelerin çözülüşü*. Ankara: Tan.

Radford, M. L. (1996). "Communication theory applied to the reference encounter: an analysis of critical incidents", *Library Quarterly* 66 (2):123-137.

Rothenbuhler, E. W. (1993). "Argument for a Durkheimian theory of the communicative", *Journal of Communication* 43(3):158-163.

TDK. (1983). *Türkçe sözlük*. 7. bs. Ankara: TDK.

Tekeli, İlhan. (2002). "Bilgi toplumuna geçerken farklılaşan bilgiye ilişkin kavram alanı üzerinde bazı saptamalar", *Bilgi toplumuna geçiş: sorunsallar/görüşler, yorumlar/eleştiriler ve tartışmalar* içinde (15-46). Derleyen İlhan Tekeli ve diğerleri. Ankara: Tüba.

Thompson, John B. (1995). *The Media and modernity: a social theory of the media*. Cambridge: Polity Press.

Tüfekçioğlu, Hayati. (1997). *İletişim sosyolojisine başlangıç*. İstanbul: Der Yayınevi.

Usluata, Aysel. (199?). *İletişim*. İstanbul: İletişim.

Zıllıoğlu, Merih. (1992). *İletişime giriş*. Eskiřehir: Anadolu Üniversitesi.

Zıllıoğlu, Merih. (1996). *İletişim nedir?* 2. bs. İstanbul: Cem.